

STRÄNGNÄS KOMMUN

Yngre villabebyggelse – Riktlinjer för bevarande

Bilaga till Stadsbyggnads- och kulturmiljöprogram för
Strängnäs kommun

Strängnäs rapportserie 2012:

Medverkande

Beställare: Strängnäs kommun
Konsult: WSP Samhällsbyggnad, Landskap och Miljö
Uppdragsansvarig: Johanna Alton, landskapsantikvarie
Underkonsult: Eva-Lotta Erlingsson, bebyggelseantikvarie
Stockholms Byggnadsantikvarier AB
Foton: Eva- Lotta Erlingsson och Johanna Alton, om
inte annat anges

Yngre villabebyggelse – Riktlinjer för bevarande

Bilaga till Stadsbyggnads- och kulturmiljöprogram för
Strängnäs kommun

Innehåll

Bakgrund	6
Inledning	6
Syfte och målsättning	6
Avgränsningar och begrepp	6
Läsa mer	7
Vad är kulturhistoriskt värde?	7
Villaarkitektur från 1960 till och med 1990	10
1960-tal	10
1970-tal	14
1980-tal	19
Källor- och litteratur	24

Bakgrund

Inledning

Ett nytt kulturmiljö- och stadsbyggnadsprogram har utarbetats för Strängnäs kommun. För att belysa vissa frågeställningar har fördjupande bilagor tagits fram. Denna bilaga omfattar tidstypiska drag hos villabebyggelse från 1960-80-talen, vilka kvaliteter de har och hur de kan bevaras.

Övriga bilagor omfattar följande områden:

Komplementbyggnader och inhägnader. Vad är en komplementbyggnad och hur har de gestaltats och använts. Typiska inhägnader inom villaområden.

Arkitektoniska kännetecken för äldre stadsbebyggelse i Strängnäs och Mariefred. Karakteristiska arkitektoniska drag i stadernas småskaliga centrumbebyggelse.

Kulturhistorisk analys över Mariefreds borgargårdar. Beskrivning av hur borgargårdarnas bebyggelse har utvecklats från 1700-talet och framåt.

Syfte och målsättning

Bilagan omfattar småhusbebyggelse, främst villor och kedjehus, uppförda från omkring 1960 till 1990. Idag finns en stor förståelse och medvetenhet om att äldre bebyggelse är värd att värna om. Att stadskärnorna i Strängnäs och Mariefred till exempel behöver skydd och skall bevaras råder en stor enighet om. Gränsen för vad som anses värt att bevara är emellertid flytande men flyttas hela tiden fram i tiden. Det behöver gå lite tid innan yngre bebyggelse och dess kvaliteter kan värderas men då finns det också en risk att bebyggelsens kvaliteter inte värderas vid t ex bygglovhandläggning. För att uppmärksamma detta har denna text tagits fram som ett stöd för kommunens handläggare samt som information till medborgare och villaägare.

Målsättningen är att bilagan ska fungera som en introduktion till modern villabebyggelse och varför den ser ut som den gör. Den ska också redogöra för bebyggelsens kulturhistoriska värden och vara en ögonöppnare för modern villabebyggelse och dess kvaliteter samt hur dessa kvaliteter kan tas tillvara.

Avgränsningar och begrepp

Bilagan behandlar de vanligaste typerna av villor från tiden. Byggnadsbeståndet är stort och kvaliteten mycket skiftande.

Med termen grupphusområden eller gruppbyggda villor menas större eller mindre områden med likadana villor uppförda vid

samma tillfälle av en byggherre, ofta kedjehus. Styckebyggda villor är enskilt uppförda villor.

Inledningsvis beskrivs de kulturhistoriska värden som enskilda villor och grupphusområden inom detta tidsspänn kan bära på. För varje årtionde sammanfattas kortfattat de politiska och ekonomiska förutsättningarna, planläggningen av villaområdena samt utmärkande drag för villor/kedjehus. Sedan följer en redogörelse för värdebärare/ kvaliteter att ta tillvara i detta stora byggnadsbestånd samt fotografier på tidstypiska villor.

Läsa mer

2009 utkom en bok som fungerar som uppslagsverk om svensk villaarkitektur: *Så byggdes villan Svensk villaarkitektur från 1890 till 2010*, C Björk m fl. Boken *Dags att renovera Var rädd om detaljerna*, L Sjöström Larsson, K Wergeni-Wasberg är också mycket upplysande för den som vill fördjupa sig i ämnet. Fördjupningar på trädgårdssidan kan göras i Åsa Wilkes *Villa-trädgårdens historia*, 2006.

Vad är kulturhistoriskt värde?

Att beskriva äldre byggnaders, miljöers eller landskaps kulturhistoriska värden är en metod för att analysera andra värden än ekonomiska. För att definiera och beskriva kulturhistoriska värden kan flera olika begrepp användas men vanligast är att utgå från Riksantikvarieämbetets bok "Kulturhistorisk värdering av bebyggelse" (2002). Här används begreppen dokumentvärde och upplevelsevärde. För att precisera hur kulturmiljövärden tar sig fysiskt uttryck används begreppet värdebärare. I ordet värdering ligger dock ett subjektivt inslag och vad som har uppfattats som värdefullt har varierat över tid beroende på till exempel tidsanda och kunskap hos den som gör bedömningen. Det innebär att rådande värderingsprinciper alltid kan komma att omprövas i framtiden. Därför är det också viktigt att noggrant beskriva och motivera hur vi ser på ett objekt idag.

De villor som uppfördes under perioden förknippas i många sammanhang med monotona villaåkrar och olika byggfel, fukt och mögel. Det kan man inte bortse ifrån men samtidigt kan de bära på kulturhistoriska värden och kvaliteter som vi kan uppskatta idag. Man kan tala om ett synsätt där varje epok skall respekteras utifrån sina förutsättningar och ideal.

Dokumentvärde (Kunskapsvärde)

En byggnad eller ett områdes informationsvärde eller potentiella informationsvärde kallas dokument eller kunskapsvärde. Dokumentvärden kan vara vad ett byggnadsverk berättar om historisk byggnadsteknik, arkitekturhistoriska ideal eller historiska sociala strukturer. Kunskapsvärden kan förstärkas av att de är pedagogiskt och tydligt läsbara.

För villaområden inom spannet 1960-1990 kan följande dokumentvärden vara representerade. De styckebyggda villorna och grupphusområdena som uppfördes berättar om sin tids förutsättningar. De visar på arkitektoniska och estetiska ideal avseende utformning, material och färgsättning. Typiskt för tiden är att staten genom låneregler och normer för byggande och planläggning av områden reglerade byggandet starkare än idag.

Villabebyggelsen var en del av miljonprogrammet, en historisk kraftansträngning för att häva bostadsbristen i landet. Regelverken kom i sin tur att i hög grad påverka utformningen av villorna, planläggning av områden, trafikseparering, normer för anläggning av lekplatser med mera.

Det stora beståndet av småhus berättar också om ett i Sverige starkt ideal, viljan och möjligheten att ha eget hus med egen trädgård.

Parallellt med regleringarna skedde också omfattande rationaliseringen och innovationer inom byggnadsindustrin vilket påverkar utformningen av områdena. Nya material som introducerades blev en tydlig tidsmarkör, till exempel kalksandsten, populärt kallat mexitegel, vilket är historiskt intressant.

Upplevelsevärde

Miljön omkring oss, kulturmiljön, kan vara en källa till upplevelser hos oss som brukare och/eller besökare. Upplevelsevärden kan vara den lantliga karaktären i ett ålderdomligt jordbrukslandskap, en byggnads arkitektoniska kvaliteter eller autentiska karaktär. Upplevelsevärden kan även vara en plats eller ett objekts identitetsskapande eller symboliska värde för exempelvis en ort.

Områden med grupphusbebyggelse kan bära på olika upplevelsevärden. Villorna eller kedjehusen hade ursprungligen samma utformning, material och kulörer. I den mån det har bestått är det utmärkande för tiden och kan ha arkitektoniska kvaliteter genom sin enhetliga karaktär och massverkan.

Hur materialen samspelar inom ett område, till exempel den ofta mörka färgställningen i områden från 1970-talet kan ge området ett lugnt och harmoniskt uttryck och kan vara arkitektoniskt intressant. Om byggnaderna börjar målas i olika kulörer försvinner ofta mycket av de ursprungliga kvaliteterna.

Hur områdena planlades kan ge goda boendeförutsättningar med rumskänsla och miljöskapande värden. Till exempel trafikseparerade områden anpassade efter terrängen eller planlagda så att de skapas rum och mötesplatser inom området.

Villorna kan i sig också bära på arkitektoniska kvaliteter genom sin utformning. Exempelvis hur byggnadsdelar är kompone-

rade, sättet att blanda material som tegel och panel, hur entréer, balkonger eller andra delar framhävs.

Kulturmiljöns värdebärare - kvaliteter att ta tillvara

Olika kulturmiljövärden kan i den enskilda kulturmiljön ofta brytas ner i olika fysiska värdebärare. För bebyggelse kan det vara särskilda byggnadsmaterial, färgsättningar och arkitektoniska drag som fasaduppbyggnad samt tak- och fönsterutformning.

Villaarkitektur från 1960 till och med 1990

1960-tal

1964 beslutade riksdagen att genomföra miljonprogrammet, att bygga 1 miljon bostäder under tio år för att möta en akut bostadsbrist. Ofta tänker man på områden med flerfamiljsbostäder men en tredjedel av dessa bostäder var småhus, det vill säga radhus, kedjehus och friliggande villor. Villabebyggelse under 1960-talet uppfördes ofta som grupphusbyggande, och produktionen var prefabricerad och bestod av monteringsfärdiga hus. Även ett stort antal styckbyggda individuellt utformade villor på större tomter uppfördes. Under årtiondet ökade antalet personbilar och allt större resurser lades vi planering av nya trafikseparerade bostadsområden.

Planläggning av villaområden

Ofta planerades stora sammanhängande grupphusbebyggda områden med enhetlig bebyggelse och trafikseparation genomfördes för att undvika olyckor i samband med den ökande bilismen. Till områdena ledde ofta breda matargator och bilarna parkerades på gemensamma parkeringsplatser med eller utan garage i anslutning till området. Tomterna var ofta förhållandevis små men till områdena hörde stora gemensamma park- och friytor. I andra fall byggdes garage eller nyheten carport så att man torrskodd kunde nå bilen från bostaden.

Villaarkitekturen

Fortfarande var idealet modernismen med ett enkelt formspråk med få men viktiga detaljer. Enplanshus var vanliga och mot slutet av 1960-talet även 1 ½ plan. Enplanshusen bestod ofta av två sammanhängande byggnadskroppar som var lätt förskjutna. Byggnadssättet rationaliserades allt mer under perioden. Fasaderna kläddes med träpaneler, rött fasadtegel, kalksandsten (mexitegel) och ofta i en kombination av tegelsten och mörkklaserad panel. Till exempel mexitegel eller tegel på bottenplanet och brunlaserad panel i gavelspetsarna. Taken var sadeltak klädda med tegel eller mörkt betongtegel alternativt flacka platta tak täckta med papp.

Fönster varierade men var i trä och utan spröjs, ofta sidohängda. Det kunde vara tvåluftsfönster med lika stora rutor eller med en större och en mindre varav den mindre var vädringsfönster. Vardagsrummen försågs ofta med sammanhängande fönsterpartier med lägre bröstning.

Entréer och dörrar gavs ofta stor omsorg och förlades i regel mot gatan. Dörrbladen var klädda med oljad teak- eller ekfanér som

mönsterspårades i t ex diagonalt rutmönster. Dörrarna saknade fönster men ofta försågs entrén med ett smalt fast stående glasparti, lika högt som dörren och ofta med färgat råglas.

Värdebärare - Kvaliteter att ta tillvara

- Områdenas park- och friområden, lekplatser, gemensamma parkeringsplatser, trafiksepareringen.
- Enhetligheten avseende material och kulörer i gruppbyggda områden.
- Modernismens enkelhet med få men viktiga detaljer. Ett enkelt, avskalat formspråk utan profilerade lister, utsirade dekorationer, snickarglädje eller liknande. Rätlinjighet.
- Tidstypiska material såsom mörklaserad träpanel, rött eller gult tegel, ljus mexisten. Ofta kombinerades två fasadmaterial på samma byggnad. Kontrastverkan mellan de olika materialen, ytorna och kulörerna.
- Mörka betongpannor på taket eller röda tegelpannor. Takkupor var plåtklädda och hade enkel utformning.
- Kopplade träfönster utan spröjs, vitmålade eller mot slutet av årtiondet laserade i mörk kulör.
- Entréernas gedigna material och formspråk, dörrar med spårad ädelträfanér eller mörkt laserade/målade utan fönster i dörrbladet men med fasta sidoställda glaspartier. Ursprungliga armaturer, beslag, trycken.

Kv Morkullan, Strängnäs, planen fastställdes 1962, bygglov beviljat 1963. Arkitekt L V

Kv Morkullan, Strängnäs. Kvarteret planlades med genomgående tomter där garage och uppfart förlades till baksidan.

Kv Rödstjärten, Strängnäs. Planen fastställd 1966. Garage för en personbil sammanbyggt med bostadshuset.

Kv Göktytan Strängnäs, planlagt 1965. Typisk kombination av material, tegel och brunlaserad träpanel.

Kv Jägmästaren, Strängängs, uppförda 1967 efter ritningar av Ekroth och Hoffman.

Kv Skatan, Strängnäs, planen fastställd 1968. Under 1960-talet experimenterade man bland annat med nya takfallsformer.

Entrédörr med kraftfull panel och sidoljus med råglas.

1970-tal

Miljonprogrammet fortskred och mot slutet ökade antalet småhus i förhållande till flerfamiljshus. Nedlagd åkermark omvandlades ofta till villaområden vilket gav stora enhetliga områden med likartad bebyggelse som skämtsamt eller nedvärderande kallades ”villaåkrar”. Oljekrisen 1973 påverkade genom högre krav på värmeisolering, isolerglasfönster introducerades och de nya energisparkraven medförde också ovarsamma tilläggsisoleringar och fönsterbyten på äldre byggnader. Rationaliteten inom byggandet drevs vidare och påverkade utformningen av villorna. Avstyckningar av tomter inom äldre villaområden blev vanliga.

Planläggning av villaområden

Områdena var ofta storskaliga med en rätlinjig planläggning, efter hand eftersträvades större variation. Bilarna tog allt mer plats och undan för undan övergavs trafiksepareringen och bilarna parkerades på tomten i tillhörande garage. Tomterna var ofta små. Statliga normer kom efter hand att styra så att tillgången på närliggande lekplatser garanterades.

Arkitekturen

Det finns en variation inom villaarkitekturen med förebilder från både modernism, allmogebebyggelse och amerikanska bungalowvillor.

Låneregler och byggnormer drev fram den typisk 1970-talsvilla som är 1½-plan hög utan källare med dominerande neddraget sadeltak täckt med mörkt betongtegel. Entrén förlades till långsidan och på ena gaveln låg en indragen balkong. Bottenvåningen hade ofta fasadtegel som mexitegel och gavlarna mörkt laserad panel. Kedjehus blev vanliga där mellanliggande garage- och förrådsbyggnader kopplade samman villorna.

Allmogebebyggelsen inspirerade till spröjsade fönster, förstuvkivstar och faluröda fasader. Byggnaderna var inga kopior utan stilen omarbetades ofta i en grövre, ohyvlad tappning.

Taksprången blev under perioden längre och inklädda med mörk panel. Takkupor var ofta små och relativt nätta.

De amerikanska förebilderna gav låga enplansvillor med stora valmade tak, täckta med mörkt betongtegel, tegel eller mexis- tensfasader och spröjsade fönster.

Utformningen av dörrar och entréer var ofta omsorgsfull. Dörrtyperna varierar men kan vara av teak eller annat ädelträ och ha kraftig påbyggnad i form tredimensionella mönster. Mer allmogeinspirerade dörrar förekommer också med brädklädda blad med dekorativa spikhuvuden/nitar. Dörrbladen saknade ofta fönster men i stället hade entrén ett brett fast sidoljusparti i samma höjd som dörren.

Fönster var ofta enluftsfönster ibland med vädringsfönster utan glas. Mot slutet av perioden började spröjs i ytterbågen bli vanlig, lösspröjs eller äkta spröjs. Fönstersnickerierna var ofta mörkt laserade. Dekorativa, fasta fönsterluckor var vanligt.

Värdebärare - Kvaliteter att ta tillvara

- Områdenas park- och friområden, lekplatser, gemensamma parkeringsplatser, trafiksepareringen.
- Enhetligheten avseende material och kulörer i grupphusområden med sammanhållen bebyggelse.
- Fasadmaterial tegel eller mexitegel och träpanel, ofta i kombination. Panel var ofta stående lockpanel där locket var lika brett som den underliggande brädan. Form och dimensioner på detaljer som vindskivor och panel var ofta lite grov och ohyvlad.
- Kraftiga takutsprång. Sadeltak med betongpannor i rött eller svart/grått eller infärgade i nya kulörer. Nätta takkupor.
- Murade skorstenar.
- Indragen balkong på gaveln, alternativt utanpåliggande balkong med enkla lite grova räcken av trä.
- Mörka och/eller dova kulörer.
- Kraftfulla entrédörrar klädda med målad panel eller ädelträ. Ofta med kraftiga gångjärn och trycken samt dekorativa nitar. Fasta glasade sidopartier.
- Enluftsfönster men också fönster med spröjs. Detaljer såsom fasta dekorativa fönsterluckor med jalousipanel.
- Låga staket och städsegröna växter som lågväxande tallar, tujor med mera.

Kv Mården Strängnäs. Nätt utformade små takkupor och entrétak.

Kv Fabriken, Strängnäs. Väl sammanhållet mindre område med intim karaktär med enhetliga, tätt placerade villor. Uppförda 1975-76 efter ritningar av FFNS Arkitektgrupp AB. Grusade gångvägar inne i området och visuellt flytande tomtgränser.

Kv Järven Strängnäs planen fastställd 1974, bygglov beviljat 1977. Arkitekt Per-Gösta Ericsson. Kedjehusområde med fasadtegel i brunt, tegelrött, gult.

Kv Hermelinen Strängnäs planlagt 1974 , bygglov beviljat 1975. Arkitekter Jacobson & Widmark. Enhetligt tätbebyggt område i mättade kulörer, tidstypiska indragna balkonger och mycket grönska. I ett sådant område är det viktigt att behålla kulörer och material så att den enhetliga karaktären består.

Kv Mården Strängnäs planen fastställd och bygglov beviljat 1974. Nils Karlsson Arkitektkontor AB. Exempel på ett bilfritt och mindre rätlinjigt område där 1 ½-plansvillor förlagts utmed en slingrande gångväg. Garage- och parkeringsplatser ligger separat vid entrén till området. Fortfarande mycket sammanhållet intryck tack vare färgsättningen, takmaterialen och bevarade detaljer.

Kv Lokatten, Strängnäs, planen fastställd 1973, bygglov beviljat 1974, Fenix Ek, Arkitektgruppen. Området kallas Giraffstallarna, karaktäriseras av omväxlande höga och låga byggnadskroppar, skarpa konturer och rödfärgad panel respektive rött tegel.

Typisk låg och långsträckt villa från 1970-talet.

Villa med fasader av mexitegel och mörkt laserade träpartier med vidbyggt garage uppfört med samma material och formspråk som villan.

Samma villa som ovan.

1980-tal

Villabygget mattades av under början av decenniet. Småhus-tillverkarna erbjöd större variation med tillval avseende arkitektur och planlösningar. Större andel styckbyggda villor uppfördes i stället för grupphusområden vilket gav områdena en mycket större variation.

Planläggning

Tomtstorleken var ca 600-1000 m² för villor, ca 350-500 för kedjehus. Villorna blev större vilket gör att dessa områden ofta upplevs mycket tätbyggda. Eget garage eller carport på tomten blev vanligast. Efterfrågan på styckehustomter ökade vilket ledde till att kommunerna tog fram områden där enskilda tomter såldes till privatpersoner.

Arkitektur

Hustillverkare började erbjuda mer individuellt utformade villor.

1½-plansvillan med brant tak utan källare var fortfarande vanlig både i grupphusområden och som styckbyggda villor. Under 1980-talet fick de betydligt bredare takkupor, gavelspetsarna valmades ofta och den indragna balkongen försvann. Taksprången var fortfarande långa och ett burspråk kunde rymmas under det, takfoten kläddes in. Fönstren var ofta spröjsade och vita eller brunlaserade.

Äldre svensk villatradition kunde inspirera till 1-plansvillor med faluröd locklistpanel och vita knutar och flacka sadeltak med rött tegel. Förstukvist med enkel snickarglädje och spröjsade fönster. I samma stil uppfördes också villor med pastellfärgad panel med vita spröjsade fönster. Fortfarande var en ganska grov behandling av till exempel sågade detaljer vanlig.

Villor i bungalowstil, ofta vinklade i ett plan med fasader klädda med tegel eller mexisten och med flacka tak täckta med mörkt betongtegel var fortfarande en vanlig hustyp.

Postmodernismen introducerades med drag från klassisk arkitektur med tydlig symmetri i fasaduppbyggnaden och fönster med stor variation. Fyrkantiga, cirkulära eller halvmåneformade fönster med radiell spröjs. Puts återkom som fasadmaterial, framför allt i den postmoderna stilen. Putsen liksom panelklädda fasader målades i ljusa pastellkulörer med vitmålade fönstersnickerier och dörrar.

En större variation märks också bland ytterdörrarna som kunde förses med kraftiga paneler och glasning. De kunde vara påkostade och rikt profilerade, lackerade i kulör eller oljade i teak. Glas i dörrbladet blev vanligt och det kunde vara en större eller mindre öppning, med eller utan spröjs. Rustika allmogeinspirerade dörrar med panel på diagonalen i klara färger och eventuellt ett litet digonalställt kvadratisk fönster förekom ofta. Sidoljus var fortfarande också vanligt.

Värdebärare - Kvaliteter att ta tillvara

- Enhetligheten avseende material och kulörer i grupphusområden med sammanhållen bebyggelse.
- I de styckbyggda områdena är de olika villatypers individuella stil och material, bungalowstil, allmoge, postmodernism med mera, det karakteristiska .
- Bebyggelsens färgsättning. Pastellfärger eller rödfärgade paneler och ofta vita fönstersnickerier. Putsade fasader i ljusa kulörer.
- Fasader i mexisten med fogbruk i samma kulör. Mörkt laserade eller vita fönstersnickerier.
- Entréers utformning med kraftfulla dörrar med eller utan glas, armaturer och eventuellt sidoljus.
- Burspråk, fönstersnickerier och andra detaljer.

Kv Iden, Strängnäs, bygglov beviljat 1981, Jange Blomkvist Landskapsplanering. Puts återkom som fasadmaterial under 1980-talet.

Kv Slätvaren Strängnäs, planlagt 1984, bygglov 1990, T E Eolsson FFNS Arkitekter. Område där inspiration från svensk herrgårdstradition och traditionell trähusbebyggelse märks men i en postmodern tappning. Bebyggelsen ligger runt trafikseparerade gårdar.

Kv Slätvaren Strängnäs. Områdets byggnader är ljus ärggröna som på bilden, gula eller röda. Knutar och foder betonas men har utformats på ett nytt och eget sätt i förhållande till svensk trähusstradition. I denna del har byggnaderna försetts med egen carport.

Kv Slätvaren Strängnäs. Till området hör garage och komplementbyggnader, utformade som vagnslider och ekonomibygnader till en herrgård.

Kv Sillen, Djupa Skogen, Strängnäs, uppfört 1987-88, Brunnberggruppen. Området är planlagt med korta radhuslängor kring en gemensam luftig plats med lekredskap med mera. Trafikseparering råder och p-platser och garage ligger i utkanten. Till området hör också en gemensamhetsbyggnad. Området har en arkitektur med många postmoderna drag och lättsmält färgsättning i ljusblå och rosa.

Kv Sillen, Djupa Skogen, Strängnäs. Gemensam byggnad för områdets boende. Symmetri, kraftigt markerade taklister och färgsättningen utmärker byggnaden.

Området Täppan i norra delen av slottsbrinken, Mariefred. Detaljplanen antagen 1995. Området har en sammanhållen arkitektur och färgsättning.

Kv Sutaren Strängnäs Planen fastställt 1984. Den typiska 1½-plansvillan fick ofta valmade gavelspetsar och större och klumpigare fönsterkupor.

Kv Simpan Strängnäs, planen fastställt 1984. Inspirerad av amerikansk bungalowstil med flackt mörkt tak och mexitegel.

Källor- och litteratur

Dags att renovera Var rädd om detaljerna, L Sjöström Larsson, K Wergeni-Wasberg

Färgen på huset, K.Fridell, H Wannfors

Villaträdgårdens historia, Å Wilke

Så byggdes villan Svensk villaarkitektur från 1890 till 2010, C Björk m fl.

Strängsnäs kommun, byggnadsnämndens arkiv

STRÄNGNÄS KOMMUN

Utvecklings- och samhällsbyggnadskontoret

Nygatan 10
645 80 Strängnäs
www.strangnas.se